

Geresits Gizella

„Szerettem ezt a földet / Megirigyelhetik sorsunk az angyalok”

Élettörténet, sors, önazonosság – Szabó Ferenc S. J. életútja

„Zalában – Kálócfán – születtem
göcseji magyar mediterrán lettem.”

A mindennapok embereit, mindannyiunkat, a kisvilágokba alászállókat, az újra és újra nekilendülőket, még a bezárulni kényszerülőket is egyre sürgetőbbben hajtja a szellemi szabadság szomja, vagy éppen eltölti a boldog bizonyosság „az odafent valókról”. Bizony örvendezünk, ha a nem-is-messze Dióskál parókiája előtt képzeletünkben ellebben Virág Benedek reverendája, s úsznak utána-vissza, fülünkig zengő hexameterai, ha a nem-is-oly-messze Rohoncon, mint ablakrámban jelenés, felsejlik Faludi Ferenc mécs világította sápadt arca. Aztán örvendezünk afelett is, hogy gyermekünk a megyeközpont gimnáziumának folyosóit járhatja, melyen elkopogtak már a hajdani gimnazista, Keresztury Dezső csizmái... Látnivaló: a periférián és a határhelyzetekben érlelődik igazán a lélek, a mindig terhes, belülről feszítő csendben. Érlelődik nagyra a nagyra hivatott, és megszüli az életművet Erosz és Thanatosz ágyán „Égi és földi szerelem ígézetében” a vadkörtefa alatt, akár Gombosszegen is...

Megszületik az önmagán túl emelt élet Kálócfán, mely azonban egyediségének önkörét átlépve, önérvényesítő akaratát alázattal tagadva ajánlja fel magát a Szolgálatra – az Abszolútum vonzásában. Megszületik az örök megmaradásba átlendített élet, kétségeken áttörő szent bizonyossággal, felmerül a mélységből, felhozza a „szomjúság-forrás” szavait születés és halál, „két kiáltás között”, „hogyan végleg kimondja magát” – hogy halálig új életre, másokat is újjászültető szolgálatban megvallhassa:

„(...) nem a Véletlen és Szükségszerűség
végzet-játéka vetett ki a fényre
hanem gyengéd atyai Kéz
formált a fejlődés során
s fektetett anyám ölébe”
(Két kiáltás között, 9.)

Intervallumokra szabdalt élettörténet a most következő, stációinak rejtett folyamatosságában ott a stigmatizáció jele. Viselőjének üzenetei –személyenként megfelelő irányban, erősséggel és időben – sokunkhoz elérkeznek.

I. Stáció: „Amikor Isten megérinti a lelket, elindul a keresés”

Ámul az ember, mennyire igaz: a szellemi centrum soha nincs messze, bár az Kálócfán–Párizs–Róma–Budapest négyszögére távol azért, hogy a jövőndő „keskeny út”-ja a „szűk kapu”-hoz (Máté 7,13) vigyen. Elvigyen egyre messzebb a fizikai térben, s egyre közelebb a lelki térben, önmagához és Önmagához, a Centrumhoz. Sőt, hozzánk is még közelebb úszik odaadó figyelemmel szó és gondolat, kimondó és kimondott. Igen, mert ugyanabban az alkonyati fényben világot „a lélek szérűskertje”, melyben felragyogott „a nyíresig érő búzatábla”, ott, a kálócfai nyárban, hogy szemlélője átélje a természetnek és a művészi átlényegítésnek csodáját. Miként Faludi Ferenc, a tisztartó fia körmendi gyermekéke kisvilágában őrizte a lélek szülőföld-örökségét, s építette rá Pest-Budától Bécsig-Rómaig látható gondolatkatedrálisát, úgy tárta ki Szabó Ferenc, Kálócfán szülötte is, szűkebb hazája kapuit. Tudósi és költői tehetségével emelte a szellemi hazába a hazulról hozottakat, a messze földön tanultakat, hogy mindannyiunk számára elérhető legyen. Így ér össze verseskötetek és tanulmányok sorában a kálócfai-lövői kistemplom tornya a római Szt. Péter bazilikáén túl a végtelennel:

„A templom tornya volt a látomás
ott benn Lövön, mikor mint iskolás
először községünkben jártam.
De tornyon túl a csillagokig szálltam (...)
(Atlantisz)

Szabó Ferenc S. J. jezsuita szerzetest, szűkebb hazánk, a Göcsej-Hetés határrégiójának szülöttét hite, tehetsége és akarata hatalmas erővel lendítette a világba, messzebb, egyre messzebb szülőföldjétől. Őt ismerő földije ámulva-örülve lát sorsjelképet abban, hogy „a páter” szülőföldje Csíksomlyó és Róma tükörtengelyében fekszik, közel Velemérhez, melynek koraközépkori kápolnáját Aquila Jánosnak ma is látható freskói díszítik, közel az Őrséghez, ahonnan a már-már párhuzamos sorsú Faludi Ferenc is elszármazott.

Közismert, hogy a poétikus látásmód nemzeti karakterünké vált, nagy költőket-írókat adtunk a világnak, azonban a lelkész-teológus, egyetemi tanár, költő-műfordító-szakíró-szerkesztő Sík Sándoréhoz fogható egyéniséget alig. Szabó Ferencben úgy formálódott e sokoldalúság, hogy külső-belső magatartásának jezsuisztikus szigorát és az intellektualitás szikárságát oldotta az eredet adta természetes életöröm, gazdagította a józanság és az atyai jószág is. Nyugat kultiváltságának, szociális egyensúlyának és Dél „derús eszményé”-nek szép egységét hozta hazulról e „göcseji magyar mediterrán”. Természet-ember-közösség harmóniájában született meg az a „szociális báj” (Hamvas B.), melyet a szülőkre-szülőföldre emlékezés versei örökítenek meg, a valahai gyermek mosolyával együtt:

„A vízmosásban, hol a róka járt,
korsóban vizet vittünk s uszonnát
apámnak minden délután. Markos férfiak
kaszája élén hullottak a rendek (...)
(Atlantisz)

Létértelemmel áthatott, belülről építkező rend tárul itt fel, önfegyelmet és hűséget tanít, ám hagyományainak, hitvilágának mélyéből örökségül ad olyan választható sorsot is, mely határaitól jó messzire lendíti az ént...

Szabó Ferencet, a neves jezsuita teológust, filozófiai szakírót, költőt, műfordítót, irodalomkritikust és -szervezőt, szerkesztőt, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanárát országhatárainkon túl is ismerik, olvassák, hazai és nemzetközi konferenciákon hallgatják. A több, mint harminckötvetnyi, életművé szélesedő alkotások és tanulmányok mennyisége és minősége már önmagában is sejteti, hogy írójuk létének érvényessége messze és magasan túlhaladja a személyes életkör határait: túl sokat, túl mélyen és súlyosan ismer a benti és kinti világokból, mintsem hogy elcsitítsa magában a hívó hangokat, hogy elhallgathasson, vagy veszélyekkel terhelt történelmi időben elhallgattassék. Életútján nyomon követhető a nagy formátumú egyéniségnek markánsan, erős akarattal megszabott szellemi iránya, sejtethők a kiválasztottság jelei.

„Mindent egybevetve egész életemben boldog voltam, minden nehézség ellenére.” – a mérlegvonás szavait 1985-ben az olaszországi Villa Cavalettiben elvégzett lelkigyakorlaton jegyzi le a jezsuita szerzetes, amikor három napon át elmélkedik Jézus „Boldogmondás”-ain (Hegyi Beszéd). Ebben keresi a választ a boldogság nagy kérdésére, s annak szinonimájában, a „Hogyan, miért, mit hiszek?” alapkérdésre adott jézusi tanításokban találja meg a kiinduló gondolatot. Szabó páter élettörténetének talán legtöbbször számára ez az egyik legtanulságosabb gondolatköre. Fontos ezt most leszögezünk, mert a kérdés súlyosan egzisztenciális, s mert rendkívüli élet kiindulópontján állunk. Rendkívüliségét nemcsak a forrásvidéktől messzire lendült tehetség sokoldalúsága, a megalkotott (s még gyarapodó) életmű tematikai-minőségi-mennyiségi gazdagsága adja, hanem a létértelem keresésének következetessége, alaposága és szigora, s e keresésnek mégis-elfogadó, megújulásra és megújításra kész rugalmassága biztosítja. Bizonyára erősen motiválták őt a szülők, a hitvilág tágassága, az anyagi javaknak önfegyelemre kényszerítő szűkössége, az életforma természetközelsége, s készítette őt mindebben a jó vágyakat szülő, többre szomjas lélek. Pásztori Juliska és Szabó János pusztai cselédek első gyermeke 1931. február 4-én született Kálócfán. Szegény világ ez, s a küzdelmes életű szülők még nem is sejtették, hogy vissza van a szomszédból támadó tűz rémülete, a pusztai szegénység, a költözés, a gyötrelmes napszámba járás, át kell élniök tehetséges gyermekükkel együtt a tanulmányok megszakításának megalázó fájdalmát, majd a hónapos szobák hidegét, s mindezt a pénztelenség miatt. Majd az ifjúknak el kell szenvednie az idegenbe száműzetés megpróbáltatásait, át kell élnie az igazán tragikus fordulatot, az édesanya váratlan, korai halálát. Szükséggel és fájdalommal terhelt világ ez. De gazdagság születik belőle, a hitbe foglalt élettörténetnek sorssá szövődő, tanító erejű bizonyossága. Mintha Jézusnak a következő, sokat elemzett-vitatott kijelentésére, mint szétomlatatlan alapra épülne a páter gyermekkori világa és egész eddigi élete: „Boldogok a lélekben szegények: övök a Mennyek országa” (Máté 5,3).

Boldogság, szegénység és mérhetetlen lelki-szellemi szomjúság – e háromnak sors- és lélekjegyében áll Szent Ignác követőjének, Szabó Ferencnek élete, majd ehhez társul a lélekszegénység jézusi paradoxona. „A szegénység fogadalmával a Szegény Jézus követésére köteleztem el magam” – írja a fenti lelkigyakorlat naplójában, s néhány sorral följebb ezt olvashatjuk: „A lelki szegény nem jelent együgyűt, gyagyásat! Mondjuk inkább: 'lélekben szegény'. Vagyis alázatos, aki megnyílik Isten és mások ajándékának, aki nem ragaszkodik görccsen (,harpagmos” – Fil 2, cf. Harpagon) anyagi vagy szellemi javakhoz, nem olyan öntelt, (...) De a tényleges (fizikai) szegénységről is szó van” –

teszi hozzá a valahai pusztavilág gyermeke, majd a következő bekezdésben feltárul a göcseji-kálócjai valóság: „'A puszták népéhez' tartoztam, cselédgyerek voltam. Kicsit jobban éltünk, mint mások, mert csak ketten voltunk öcsémmel, ahol több gyerek volt, többet koplaltak, meg négyen aludtak egy ágyban, vagy az istállóban, a jászolban... Megvolt a ruhánk, a zsíroskenyér meg a sültkrumpli, no meg füstölt oldalas is... Mindig dolgoztunk az iskola mellett, magunknak vagy napszámiban. Keveset játszhattunk ezért. Játékszert nem kaptunk, még egy teniszlabdát sem, magunk csináltuk a rongylabdát, később magam készítettem a síléceket... Sümegre – amikor megnyertem a versenyvizsgát és állami ösztöndíjon tanulhattam – mit vittem? Egy öltöny ruhát, ágyneműt (Először volt paplanhuzatom!) Negyedévenként apáméktól kaptam egy kosár almát és pogácsát. Később is – miután kikerültem a szemináriumból – nélkülöztem, K.-nál hideg szobában aludtam egész télen, egy bögre tejet tudtam venni vacsorára. Előtte meg, diákkoromban, mikor a népi kollégiumból el kellett jönnöm, sorkosztos voltam. Instruáltam, hogy valami pénzt keressek. De mindezek ellenére *boldog voltam a szegénységben.*” (im: 484.).

A Vigilia számára készült Hegyi Béla-interjúban (Vigilia, 1983/1.) ismét azt látjuk, hogyan edződik a lélek, hogyan gazdagodik testbefoglalt homeosztázisa a szellemnek és pszichének egymást átható rendszerében, határhelyzetekben, a látszólag perifériális életközegben formálva értékrendjét: „(...) csak a hatodik elemi után kerültem gimnáziumba, mert a szüleim szegények voltak – a 'puszták népéhez' tartoztak –, és nem tudtak tovább taníttatni. Mivel azonban jó tanuló voltam, irsapusztai (Zalalövő) tanítóm elküldött versenyvizsgára a premontreiekhez Szombathelyre. Az úgynevezett falusi tehetségmentés eredményeként fel is vettek (...) Én Sümegen kezdtem a gimnáziumot 1943-ban: állami ösztöndíjon tanultam, és az internátust is ingyen kaptam. 1946-ban már Zalaegerszegre folytattam (...) Amikor megalakult a népi kollégium, ez lett az 'otthonom' (...), sokat vitatkoztam társaimmal világnézeti kérdésekről. *Ekkor már pap, jezsuita akartam lenni.*” (im: 378.). E sorsfordító szituáció már nem a lélek határhelyzete, hanem a belső bizonyosság állapota, amikor a határ kívül húzódik, az én és az ők között, ezért véget is ér a másságba fonódó önazonosság első stációja. Amikor a másság megtapasztalása, a teljes létidegenség szemlélése az „ők” tükrében történik, bizonyára felgyorsul a távolodás. Vele párhuzamosan erősödhetett a belső, hogy majd az elkülönülés a kimunkált én identitását védelmezze azért, hogy az élet véglegesen erre a megerősített lelki alapra épüljön, és munkása az elhagyottakhoz feltétlenül visszatérjen, tanítóként, oldást és kötést adóként – mindez jól látható.

Azonban alkotói szándékú, életművet építő visszatérésre csak a világra csodálkozás, a folyamatos kérdésés készsége, a kint és a bent igazságának együttes keresése vezet. Ezt tükrözi a Teológiai napló visszaemlékezése (im: 446-47.): „Már kamaszkoromban (...) olyan kérdéseket vettem fel, amelyeket később Pascalnál és Heideggernél olvastam: Miért vagyok? Mennyi véletlen játszott közre, hogy megszülettem, hogy éppen itt és most vagyok a megvalósult világ öléni? Elfogott a döbbenet! Miért van egyáltalán valami? Mi lenne, ha egyáltalán semmi sem lenne? Így tehát a Lét (...) önmagában bírja léte 'magyarázatát'. Az igazi probléma, (...) a panteizmus, ill. a személyes Isten léte, vagy másképpen: a személyes létezők a Mindenségben.”

Jól láthatjuk azt is, hogy az önmagára figyelő és létbizalommal megáldott lélek önreflexivitásának képességét úgy fordítja az igazságkeresésre, hogy az én faktorainak ereje biztosan tartsa őt az értelem világosságában. Így szolgálja egymást hit és tudás. Mondhatjuk ezt bátran, mert az értékrend csúcán ott a legtöbb, a hitben fellelt szeretet, mely egyszerre képes elvezetni a 'személyes létezők'-hez és a 'személyes Isten'-hez.

II. Stáció: „Előbb te böjtölj s öltél zsákruhát / s utána hirdesd -- ne a pusztulást (...)”

Szabó Ferenc 1950-ben lépett be a jezsuita rendbe. A szerzetesrendek gyors és agresszív feloszlata után egy-egy évet az egri és a szombathelyi szemináriumban töltött, majd ezt követte –

1953 politikai helyzetében – a súlyos és végleges döntést szükségszerűen retardáló kitérő: egy esztendő könyvelőként és készletellenőrként dolgozott a zalaegerszegi ruhagyárban. Am a valahai cselédek gyermeke megtörte már az örökölt sorsminta kötőerejét, elszakította „kényszersors”-a (Szondi Lipót) szárait, a lélek erősebb kötelékével köti most magát az „izzó Öröklét”-hez, az „örök Szeretet szívé”-hez. Aki alázattal e munkás és gazdag élet fölé hajol, most látja benne a filozófiailag megragadható életigazságot. „Személyes azonosságunk – helyesebben önazonosságunk – élettörténetünk egységében áll” – állapítja meg Tengelyi László, a filozófus, Élettörténet és sorsesemény című tanulmányában (16.). Erős igazság ez, mert az alig enyhülő, majd a hatalmát újra érvényesítő bolsevik uralom évében, a továbbtanulás és hitvallás szervezeti kereteit is megtalálva fonódik szorosabbra a Szabó Ferenc-i élettörténet egysége – a hit és a tudás jegyében. Még 1953-ban Budapestre költözik, két évet végez magyar-francia szakon az Idegen Nyelvek Főiskoláján, majd különbözeti vizsgával átkéri magát az ELTE bölcsészkarára. Főiskolai és egyetemi tanulmányaival párhuzamosan felelt meg a noviciátus szabta követelményeknek is. A választott hivatáshoz való hűséget és nem csillapítható tudásszomját tükröz ez a lehetők határait már-már fesztető akarát.

„Miért ez a mérhetetlen tudásszomj (...)?” – merül fel a kérdés a Vigilia-beli interjú során is, miután elmondja a páter, hogy Nékoszosként, a „Fényes szellők” nemzedék tagjaként nemcsak szaktárgyaiból szerzett mélyebb ismereteket,

inspirálták a világnézeti kérdésekről szóló kollégiumi viták is, sőt, arra gondolt, hogy „jezsuita csillagász” lesz. Miért tehát e szomjas tudásvágy? Hegyi Béla válasza Szabó páter szellemiségét tükrözi klasszikusaink legnemesebb nyelvén: „Mert használni akarunk egyházunknak, a kereszténységnek, tenni akarunk a világért, ’erők szerint a legnemesbékért’. (...) támaszt és energiaforrást keresünk, biztonságot a hitben, a tudásban, az ismeretekben. Hogy felvértezzenek bennünket az élet minden csapása és kísértése ellen. Ezért a sietség, az önbizonygatás, a verseny.” (im: 381-82.).

Mindezeknek mélyebb, pszichológiai és szellemi okát kutatva elérkezünk Szabó páter Blondel-tanulmányához, melyben a keresztény gondolkodó elemzését értelmezi a kétféle akarásról. Az ember teljes bensőjét átható dinamizmus, a „volonté voulante”, a mélyen fekvő, magasabbrendű akarát az, mely az elhivatottság-tudatban munkál, mindig a szellemi célt szolgálva úgy, hogy egy adott tárgyra irányuló konkrét akarást is áthasson. Az „immanens emberinek” és a „transzcendens isteninek” eme egybejárását Szabó Ferenc saját élettapasztalataként, önsorsának magyarázataként is konstituálhatjuk. Ő maga mondja: „A titok nem ellenkezik a megnyilvánulással, hanem inkább természeténél fel akar tárulni. Minél inkább rejtett, annál nagyobb erővel fel akar fakadni, mint a föld alatt feszülő forrás.” (Szomjúságforrás, 121). E látható titok az élettörténetet egybelátó számára sors-titokká szélesül, ám előjön rejtettségéből, térgeometriája szinte felrajzolható: páter Szabó életútjában, életének belső és külső köreiben az egymásra épülő szintek mindegyike – pontos fedéssel – egymást emeli. Az öröklött sorson túllendítő „énsors”, „karakter-sors”, a „mentális-szociális-érzelmi sors”-nak és „szellemsors”-nak (Szondi Lipót) egymást a Jó felé vivő erőhatásai ezek. Fides et ratio, hűség és ész, hit és tudás – e kettő Szabó Ferenc élettörténetében sorssá szövődő eseményeiben „sorseseemény”-eiben (Tengelyi László) szétbonthatatlan egységet alkot, ezért jelenik meg teremtőerőként, újjá teremtő erőként, s azért is, mert éberséggel őrzi elméjében-szívében a transzcendensnek és a földinek eredetét, önazonosságának ismeretét. Őrzi és munkálva munkáltatja, makacsul, vasakarattal.

Így vall erről ötven évesen a Lélekben és igazságban című, legtöbb önéletrajzi vonatkozást tartalmazó kötetében (453.): „Szóval adottság vagyok (génjeim, természetem sajátosságai ’adva vannak’) Az öröklött tulajdonságokat szüleimtől kaptam. A hitben ezt mondom: minden adottság a *Teremtő ajándéka*. De ugyanakkor önmagam is alakítottam személyiséget szabad döntéseimmel. Amivé lettem, azért felelős is vagyok. Életem tehát adottság és *feladat*. Emberi, szerzetesi, papi hivatásom távlatában kell megvalósítanom önmagamot. Vagyis Isten reám vonatkozó terve szerint, az Ő kegyelmével. (...) Hiába próbálnám felkutatni ’forrásaimat’ (az eredő, forrásozó élet elérhetetlen, ahogy az *Isteni Milió*-ben Teilhard oly döbbenetesen leírta), nem tudnám kibogozni azoknak a tényezőknek szövevényét, amelyeknek mostani mi- és kivoltomat köszönhetem (...) Biztos az, hogy tetteim *megváltoztatnak*, akár jó, akár rossz irányban (...) végső soron tőlem függ, kivé alakítom magam (a kegyelem erejében), tehát személyiségem, az, ami bennem leginkább én, tőlem függ. És itt számításba kell vennem bűneimet is: az erkölcsileg rossz tettek (döntések), vagyis az ’elidegenedett’ szabadság ’eredményei’ is ide tartoznak. Akadályozzák személyiségem kialakulását. Mindenesetre a ’dilettantizmus’ ki van zárva. Vagyis *nem lehet, hogy el ne kötelezzem magam. Aki nem akar választani, az is választ.*” (im: 453-54.). Íme, az egzisztencia lényegi kérdése a lélekre irányul, a „léleknek erény szerinti tevékenységére” (Arisztotelész). Láthatjuk, hogy az én-tudatosságnak ezen a szintjén a személyes felelősség már minden irányban ható erőként munkál, s ezt még keményebbé élezi, hogy a transzcendens távlatba állított élettevékenységben ott van nemcsak az egyes ember, hanem a pástorolt nyáj és – léleknek-szellemnek ezen a szintjén nem túlzás így fogalmaznunk – az Istenért való felelősség is.

Naponta tapasztaljuk, hogy a felelősség mértéke és az önértéktudat szorosan összetartozó személyiség-tényezők. Ám megdöbbenünk, amikor felismerjük az időbe helyezett emberben a tudati elővételezetségnek, a várhatóságnak szellemi és pszichikai lehetőségeit! Ámulunk, amikor az éntudatnak e fenti ismérveit nem a „Mi vagyok most?” jelenébe, hanem a „Mi akarok lenni?” jövőjébe, a transzcendens erőkre is számító célélvű létfelfogás rendjébe lendítjük át, és innen kiindulva tekintjük realizálhatónak. E gondolatot léterőinknek drámai polarizáltságával tökéletesebben tükrözi Szabó Ferenc Internum aeternum című versének záró szakasza. Kimondja: e jövő nem a rosszat újratermelő evilágiság mégis-zárt-jövője, mert akkor testben is, lélekben is, világa örökös szűkösségét, sőt, halálát szülné újra az ember. A poézis tömörségében, áttetszően ellentétező architectonikájában viágol ez a gondolat. Íme:

„Nem a zárt hanem a nyitott
nem a múlt hanem a jövő
a most kifésülő lehetőség
nem a hiány hanem a bőség!
Tárulkozz ki – tiéd a jövő
mert Isten örök jövő
s mégis Jelen
benned lüktet a Végtelen”

(*Internum aeternum* Az élettörténet elemzőjének bizonyára megbocsáttatik e fontoskodó okoskodás: a páter másokat is tanító-pásztoroló sorsának és benne sikereinek biztosítéka az egyénileg kimunkált felelősség és az ontológiailag adott ősbizalom, azaz az isteni Gondviselés. Ennek kettős tükörképe lehet az elhivatottságnak a pszichében fellelt korai impulzusa, mely létértelemként és bizonyosságként kapott érzelmi és gondolati formát, hogy majd a tanítás, oldás és kötés szellemi munkáit végezve alkotasson is. Ő szebben és egyszerűbben mondja: „az isteni kegyelemnek” elfogadása, hordozása ez – emberi felelősséggel. Talán erre hív mindenkit a Názáreti, amikor ezt ígéri: „Békét adok nektek, az én békémet...”

III. stáció: „A szabad, érett személyiség jellemzője, hogy kész az áldozatra is.”

Szabó páter önsors-elemzéséből és az előző fejezet gondolataiból kiolvashatjuk, hogy identitásunk ébertudása nem elég ahhoz, hogy az önmagunkhoz való hűségnek és önbecsülésnek megfelelő sikerei szövődjenek jósorsra. Ugyanis a sorsegész – kanti értelemben – még „jogtalanul bitorolt”, mert még nem megélt, nem realizált, ezért beláthatatlan. Ez igaz, de önazonosságunk újra és újra-felismerésének kivételes pillanatai már „sorsesemény”-ként érintenek meg bennünket. Ekkor éljük meg a mindenki mástól elválasztó „helyzeti különbség”-et, melyet Tengelyi László sorsfilozófiájában így határoz meg: „(...) helyettesíthetlenségünk végső forrását (...) kell keresnünk azokban az egyszeri és megismételhetetlen sorseseményekben, amelyek az önmagunkból való kilépés igényét a megszüntethetetlen másság és idegenség erejével szegezik nekünk.” (im: 48.). Talán ezt az idegenséget érezhette Szabó páter a Nékosz-ban és a zalaegerszegi ruhagyár könyvelői irodájában. Ez az övétől elhajló másság feszült benne ott és akkor létidegenséggé...

1953-57 – egyre keményebb akaraterőt, egyre több tudást és felelősséget kívánó nehéz feladatok ideje jött el. A „mátság és idegenség erejével” való szembenézés időszaka érkezett el. Az ehhez szükséges képességek adva voltak a szülőknél természetközeli életformájában, alázatot és önfegyelmet kívánó, hittel megélt lelkeségében. Gazdag mintázata később is sorsajándékként szövi át nemcsak a szubjektív önfeltárlkozásban megnyíló lírai ént, a benne kiteljesedő költészetet, hanem az egész tudósi életművet is, amint utaltunk a páternek szélsőségeket kiegyensúlyozó mértéktartására, valóságismeretéből táplálkozó józanságára. A pszichének e minősége így nevezetik: a csak örökölheto és csak a szülői házban megerősítheto *lelki intelligencia*. Az utalásszerűséget most meghaladva érdemes a múltban mélyebbre szállni.

A rózsát oltó apának erőt és gyöngédséget adó, atyai pártfogást sugalló alakját látjuk. Három versben jelenik meg ő, talán nem véletlen, hogy mindig rózsza közelében, maga a rózsza-motívum pedig több versben is feltűnik:

„Kemény kezét, munkától edzett markát
elnéztem illetődött áhítattal:
a nyíló rózsát tenyerében tartva
babusgatta mint szunnyadó madárkát.”
(*Apám rózsákat nemzett*)

Ő az. Az ágya szélén Miatyánkat imádkozó édesapa. És íme, a rózsza-allegóriában megszólal az atyai és fiúi lélek, hogy a „Másokért élj!” imperatívusza fogadalomtétellé nemesedjék:

„Apám nagyhegyi rózsáit látom (...)
Bólogatva bölcsességre tanítanak.
Légy magad és felejtsd el magad
Másokért élj s hiteles lesz szavad...”
(*Apám rózsái tanítanak*)

A misztikus irodalomban a rózsza allegorikus alakjával jelenik meg a rózsza-létnek, a Lélek szeretetének, az isteni bölcsességnek, a szellemsors kiteljesedésének parancsa és valósága. A rózsza-motívum Szabó Ferenc költészetében a „tanács és az értelem lelke” (Izajás 7,14), a bölcsesség és az eredet ismeretének bizonyosságát jelképező motívum. A „Légy magad” és „felejtsd el magad” látszólagos paradoxonában nagyon mély és összetett pszichológiai igazság rejlik. E mondat két *magad* névmása énünknek két dimenzióját jelöli. Ennek egyike a „felejtsd el magad” negatív imperatívuszában megjelenő egoizmus: ezt kell elfelejtenünk, azaz megtagadnunk. A modern pszichológia jungiánus tanítása már leírja: ez a „magad” az „árnyék”, (ösztönkésztetések, nem tudatosodott önzés, indulat, okavesztett szorongások, stb.). Ennek tudatosítása válik lehetővé az izajási „értelem lelke”-vel, azaz a Megváltó szelleminek

erejével, hogy felvállaljuk a bennünk rejtőző Rossznak „kishalálá”-t, a bűnre való hajlam „mortifikációjá”-t (ld. az apostolok leveleinek intelmei). Az elfelejtendő-megtagadandó én a „kis én”, a még megváltatlan tulajdonságaink, a léleknek ez a „ha szeretet nincs bennem”-állapota, melyre Pál apostol is figyelmeztet Szeretethimnuszában. A „légy magad” pozitív parancsa pedig ennek ellentette, mert a *magad* visszaható névmás nem az árnyékos „kis én”-re vonatkozik, hanem a Megváltó Lelkével megformált karakterünkre.

Minden személyiségkarakter belső, ép magja szeretetre teremtettsége burkában rejtőzik. Szabó páter Teológiai naplójában az igazságnak távlatosabb képét rajzolja meg: „Létminőségről van szó, *több létről*, amikor Ágoston a 'nyugtalan szív'-ről beszél a *Vallomások* elején. *Fecisti nos ad Te...* Csak Benne teljesedhet be személyiségem. És ehhez valóban sok 'kis halál', lemondás kell (...) Minden önző hajlam legyőzése, minden ingyenesség, megnyílás másoknak, 'kis halál', de egyben 'átmenet' az életre, a szeretetre (...) A több, teljesebb, istenibb életért van az önmegtagadás, az a 'mortifikáció' is, amit például fogadalmaim megkövetelnek. A szabad, érett személyiség jellemzője, hogy kész az áldozatra is.” – figyelmeztet Szabó páter. „Önmegtagadás”, „önző hajlam legyőzése” – itt a történéseknek tehát egyszerre vagyunk alanyai és tárgyai, ugyanabban a pillanatban vagyok *énalany* és *éntárgy* (Tengelyi László) – mondja a filozófus is.

E történések ezért nem önmagukért vannak, hanem az őket megértő-befogadó tudat „értelemképződés”-éért, az „önazonosság szolgálatában álló értelemrögzítésért” – állapítja meg sorsfilozófiai tételként Tengelyi László.

- „Jelek vesznek körül” – figyelmeztet a költő (Baudelaire) az értelemképződésnek külvilágból érkező, ám az én által értelmezendő jeleire.

- „Szinchronicitás!” – sugallja a pszichológus (Jung, M. L. von Franz, S. Peck, Szondi L.).

- „Tégy velem, amit akarsz!” – mondják a Jézus-követő misztikusok.

- Gondviselés – súgja a Lélek...

„*Minden múltó semmiség, Isten egyedül elég!*” (Taedium vitae...) – fogalmazódik meg újra és újra, lírai alkotásban, esszében, tanulmányban. Láttuk, hogy Szabó páter korán elszakította a szülők genealógiájához kötő sorsszálat. Most pontosabban kell fogalmaznunk: a szinte-még-gyermekek csak a falusi szocializáció életköréből lendítette messzire a tudásvágy és a szolgálatra hívás, de nem a szülői mentalitás hatóerejétől, hiszen serdülő korában a papitudo-si-művészi hivatáshoz az első inspirációt éppen a szülői házban kapta, az imádkozó szülők mellett és a csillagos égre táguló mezőn érintette meg a végtelenség áhítata. Az ötven évesen eltávozott édesanya fényképét így rajzolja meg az ötven éves költő:

„Pöttyös ruhádban, csukott ajakkal
szomorkász szemmel nézel rám, Anyám! (...)
Én öregszem, Te mindig így maradsz,
Húgom, kislányom, órangyal-anyám!”

A keresztutat járó, kislányként is szomorú, majd áldozatos életű édesanyának légiesen finom képét viszi magával az otthont elhagyni készülő, majd Jézus keresztalálának és a haldokló édesanyának kettős passióját jeleníti meg Passió című versében: „Nagybőjtben vasárnap délután / a templomtól messzeeső tanyán / keresztutat imádkozott anyám. / Jézus keresztjét viszi véres vállal, (...) Csak Veronika, Simon, néhány asszony / Édesanyja meg anyám / Kísérik gyöngéd fájdalommal...”.

A szellemi és földrajzi térségeket bejáró a családi genézis lélektáplálékát őrizve tanulja az önazonosság éberségét, őrzi az eredet hűségét, mert a szolgáló élet önmagát felejtő alázatát, a másik én-re irányuló figyelemnek mégis-érzékenységét tudatosítja, az áldozatvállalásnak bátorságát erősíti lelkében a sokszor-beteg édesanya mellett. Az önmagához mindig hűtlen és töredékes-szegény világban pedig gyakorolja a tények türelmes elfogadását, a lemondani tudást. Az ötven éves szerzetes Szent Ignác-i szigorral írja majd teológiai naplójában: „Nincs helye, nem is lehet annak a 'diszponibilitásnak' (Gide-i értelemben), amely minden lehetőségre 'készségesen', nem akarja elkötelezni magát, illetve nem akar semmiről lemondani. Az 'infantilizmus' ki van zárva. Nem élhetek, viselkedhetek úgy, *mintha* még nem köteleztem volna el magamat, mintha még számos lehetőség között választhatnék. Ez az éretlenség jele. Irreális, csak a képzelet világában (költészetben?) lehetséges. Illúzió! *A valóságban kell élnem!*” (im: 454.). Az édesanyának szófogadó gyermekkori én lélekmagja lelkiismeretté nemesül, a valahai szegény pusztai gyermek valóságglátása „illúzió”-mentes szemléletté transzformálódik. Íme, a hiteles élet lélek-műhelye: benne munkál az önirányítás hatalmi ereje, a készenlét állapotában várakozik a kompetencia, letisztult rendjükben irányítanak az erkölcsi értékek, az elfogadás pedig a kint és a bent egyensúlyában adakozik – az önértéktudatnak e négyes dimenziója a „volonté voulante”(mélyen fekvő akarat) dűnamoszával hatja át a teljes személyiséget.

„Minden múltó semmiség Isten egyedül elég!” (Taedium vitae avagy a kegyelem pillanata) – e felismerés szenvedélye

a lélek-őrangyal édesanya, a szülők hívó alázatából-hűségéből is táplálkozik. Pascal, Szent Ágoston, Teilhard, Lubac és K. Rahner tanítványa ekkor már Istenben fellelt önzonosságát őrzi, miként később is felszakad lelkéből a Suscipe c. versében:

„Mindig tudtam
Te vagy a Forrás és Te vagy a Tenger
Szívem addig nyugalmat nem lel
Míg hozzád nem ér el.”

Szabó Ferenc Te Deuma a misztikusok szenvedélyességével, az életfelajánlás felelősségével szólal meg. Törvényszerű azonban, hogy a készsleges lélek erőpróbái a megismerő ént soha nem lendítették volna egyre magasabbra, ha nem hajtotta volna a viláértelmezésnek természettudományos és filozófiai igénye. Erről vall még egyszer teológiai naplójában és a Teilhard-kutatás történetében is: „Nagyon izgattak a világegyetem titkai, nemcsak a makrokozmosz, a mikrokozmosz is. (...) Miért létezem én? Szívesen néztem esténként a csillagokat, főleg augusztusi éjszakákon, otthon a tanyánkon – ekkor már nagyhegyi házunkban laktunk. Pascalt a végtelen csillagterek csöndje megrendítette. Nekem barátaim voltak a csillagok, szinte magába szívott a fénylő magasság.” (im: 379.).

Talán e Szent Ferenc-i Unio Mystica-élmény rezdül tovább az isteni Rend kutatásának most magasabbrendű, intellektuális szenvedélyében. Teilhard-tanulmányainak történeti összefoglalójában vall arról a páter, hogy személyes természetélményének, a megismert világmodelleknek és filozófiai létértelmezéseknek szintézisét találta meg Teilhard de Chardinben, a jezsuita szerzetes, biológus és paleontológus írásaiban. Még 1955-ben, harmadéves magyar-francia szakos egyetemistaként ismerte meg a teológus „világvízióját”, s lenyűgözte a „teremtő egyesülés” csodája. 1982-ben így emlékezik minderre a páter: „Teilhard tanított meg látni, észrevenni azt, hogy a világ *genesis*, és hogy ebben a világegyetemben az ember nem elveszett elem, hanem minden feléje összpontosul a felfelé ívelő fejlődésben. Teilhard-nak köszönhetem a nagy távlatokat és a nagy felszabadultság érzését: annak tudatát, hogy a világnak és a történelemnek van értelme, vagyis célja és jelentése (...)” (im: 391.).

Szabó páttert választott hivatása, életformája felszabadítja mind a családi, mind az anyagi-gazdasági kötelek alól, azonban – hangsúlyoznunk sem kellene – elutasítja az intellektuális szabadságnak mint a szellem egzisztenciájának önkiteljesítését, mint az el nem kötelezettség önzését. Ezt ítéli meg olyan keményen a „puszták fia”, Szent Ignác követője, a majdani leendő jezsuita szerzetes, aki a felkészületlenségben, a dilettantizmusban, végső soron a gyávaságban megbúvó hitetlenséget látott mindig. Ezt a gondolatot emeli ki a nevezetes Hegyi Béla-interjúban: „... csak a felelősséggel áthatott szeretet tud mindennek a legmélyére hatolni, értelem és érzelem hullámhosszán egymást erősítő rezonanciákat kelteni. A tudás fölénye és a szabadság hiúsága egymagában mit sem ér a közösségben, a közösségért vállalt szeretet nélkül...” (im: 376.). Az önszigorral vezérelt alázat, lemondás, türelem, szerető elfogadás – mindezek az éntartalmak mint kiemelkedő identitás-értékek a morálisan jónál egyre magasabb szintre emelkedtek, mert a szellemi Jobb elnyerését szolgálták, elmenekítvén a vigyázó lelket az ingatag világ rosszától, vágyott sorsképeinek torzulásától.

IV. stáció: „Légy lendület tűzforrás -- égnek / fenn még a csillagok / van fény a mélyülő éjben”

A „minden múltó semmiség, Isten egyedül elég!” dichotomikus gondolata-hite akkorra érett meg Szabó Ferencben, amikor életútján maguk a társadalmi-történelmi tényezők is drámaivá élezték a szociális és mentális sorskérdés megválaszolását: az 1956-os forradalom bukásával kilátástalanná vált a novíciusok szolgálatra készülése. (Ki tudhatta akkor, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal gettójában élnek majd titokban esketni, felszentelni bátor főpapok!) Az idő rövidege, az ellenforradalmi erők várható retorziója nem egy novíciust és novíciát hazája elhagyására kényszerített. (A rendek „átszervezés”-ének örve alatti agresszió, a pap-gyilkosság rettegett, majd igaznak bizonyult híre, stb.)

Az ifjú szeminarista az 1956-os forradalom és szabadságharc bukása után, november végén hagyta el Magyarországot. Elhatározására és lelki-szellemi útjának folytatására huszonöt évvel később, a Teilhard de Chardin-életmű elemzése történetének keretében emlékezik vissza, politikai, egyházipolitikai érvekbe bújtatott vádaskodás nélkül: „1956-ban külföldre jöttem, hogy rendi tanulmányaimat folytathassam. Jó féléves ausztriai tartózkodás után (...) Leuvenbe kerültem: a vallon jezsuiták eegenhoveni skolasztikátusába. Mivel már két év szemináriumot végeztem, két évet kaptam arra, hogy megszerezem a filozófiai licenciátust.” (im: 382.). Eegenhovenben a teilhardizmus hatalmas intellektuális élménye vezeti el majd a fiatal teológust a francia filozófiai teológia nagyjaihoz: itt ismerkedik meg az „új teológia” képviselőivel, valamint a francia kortárs filozófia élő klasszikusaival, Lubac-val Marechallal, Blondellel és Karl Rahnerrel, a neves német jezsuita teológussal, akivel személyes kapcsolatba került, s akinek halál-teológiájáról írta licenciátusát.

1962-ben, a teológiai tanulmányok harmadik évének végén a 31 éves Szabó Ferencet témavezetője javaslatára kinevezik a főiskola teológiai tanárának, s ugyanez évben pappá szentelik Brüsszelben. A szolgálatra elhívott szív drámaian szép vallomása a Második meghívás című vers. Jeremiás prófétának a hűséges Istent idéző hangjával szólal meg az újra elküldött múltidéző számvetése:

„Légy újra a hangom szócsöve szám
Veled leszek megszabadítlak
Csak térj vissza hozzám!”

„Hozzám már hűtlen lettek a szavak...” – a néma Babits Jónás-imájának sírására sokszor rezdül a befogadói szív, és itt most a halálig odaszánt élet kiált, sír is, már vonná is vissza hűtlenségét. Egyszerre öreges, egyszerre gyermeken alázatos és nagyon őszinte e fájdalmas magamentség:

„Olyan lettél számomra mint a csalóka patak
Kiszámíthatatlan – pedig én csaltalak
Menekültem bújdosztam előled
Pedig nem akartalak végleg elhagyni Téged”

Súlyosak e szavak, súlyos e XVI. századi prédikátor-bűntudatnak egyszerre őszövségi, egyszerre evangéliumi megvallása. Igazsága nemcsak személyes érvényű: Istennek őszövségi, büntetve ragaszkodó megbocsátásában, majd evangéliumot, örömhírt hozó új kegyelmében hűségessé szelődül, gyermekivé egyszerűsödik a lélek. Végül az örök Jelen gyújtópontjába sűrűsödik e misztikus vallomás, felizzik a Keresztes János-i Amor Sanctus tüze:

„Milyen jó, hogy megbélyegeztél
e sebsajgás milyen édes
a Te nevedet viselem
Meggfeszített Istenem”

Az önfeltárásnak ez a szándékolt egyszerűsége és őszintesége, melynek mélyén semmi titok, fedettséggel nem marad, megindítja s talán önvizsgálatra készíti a mai embert is...

V. Stációk és állomások summája: *„Hinni kell: Valaki szeret, ezért létezem”*

Szabó Ferenc 1966-ban megírja doktori értekezését a négy nagy egyházatya egyikéről, Szent Ambrusról, Milánó püspökéről. 1967-től a Vatikáni Rádió magyar műsorának szerkesztője, majd vezetője, negyed századon át a magyar adás felelős szerkesztője, a pápa és a magyar politikai vezetők találkozásainak rendszeres tolmácsa és a pápa magyartanára. E tevékenysége mellett ezekben az években születik meg Prohászka- és Pázmány-tanulmánya, jelennek meg krisztológiai, szellemtörténeti, filozófiai, teológiai, irodalomtörténeti értekezései, irodalmi elemzései a Katolikus Szemlében, a Vigiliában, majd a Mérlegben és a Távlatokban, melyet 19 éve szerkeszt, 1992-től, hazatérése után már itthon. Bemutatja az istenkereső Adyt, Babitsot, József Attilát, Szabó Lőrincet, Weörest, Rónay Györgyöt, Pilinszkyt, Mécs Lászlót, Vasadi Pétert („Csillag után”. Istenkeresés a modern irodalomban. Budapest, 1995.), közel hozza hozzánk a „keresztény öröm költőjét”, Claudel, a kegyelem mindenhatóságát hirdető Mauriacot, az abszurdba tévedt Camus-t, az ateista Sartre-ban felmutatja az önmegváltás tragikumát. És a tartalomjegyzék még nem is teljes... Közel négyszáz tanulmány, recenzió, mű- és életműelemzés jelenik meg vagy hangzik el konferenciákon 2005-ig, s az utóbbi nyolc évben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának kommunikációs szakán is tanít nappali hallgatókat, valamint a fővárosban másoddiplomásokat. És mindezenközben írónak lírai meditációi, versei és műfordításai (az Őszi ámulat még Rómában 1980-ban és az újabbak sorban: Jelek az éjszakában. Róma, Teljes évszak. Róma, Szomjúság-forrás. Róma, Zsoltárhangon. Bp., Szomjazod, hogy szomjúhózzalak. Bp., Két kiáltás között. Szeged, Tajtékzó idő. Bp. 2003.).

A monumentálissá váló és tanító-őrző hatalmú életmű értékelésének jelzései a kitüntetések is, melyek nem tükrözhetik e szellemi tevékenység súlyát és hatókörét a maga teljességében. 1991-ben a Pro Cultura Hungarica emléklapoktétjét, 1996-ban az Illyés Gyula-díjat, 2001-ben a Stephanus-díjat irodalmi munkásságáért, 2002-ben a Táncsics-díjat, újságírói tevékenysége elismeréséül, valamint a Művészetek és a Kultúra Világakadémiájának díszdoktori diplomáját angolra fordított verseiért 2003-ban ítelték oda Szabó Ferenc S. J.-nek. A Széchenyi Társaság díját a közelmúltban kapta meg, „közéleti, költői munkásságáért és lelkipásztori tevékenységéért, a magyarság újraevangelizálásában játszott szerepéért”. 2008 márciusában a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia adományozta a Pro Cultura

Christiana-díjat a jezsuita teológusnak és írónak. Erdő Péter bíboros így méltatta Szabó atya kultúrmisszióját: „A kitüntetéssel a konferencia nagyrabecsülését kívánja kifejezni a több évtizedes elkötelezett munkáért, amelyet a katolikus teológia, az irodalom és a rádiózás területén az üdvösség jó hírének továbbadásáért tett.”

„A szellem felé tartó fejlődés mozgatói tehát a nagy személyiségek...” – írja Szabó páter egyik összefoglaló munkájában. Szavaival életrajzi áttekintésünk alapgondolatát is jelezhetjük, hogy méltóképpen összefogjuk az életút négy stációját, kiemeljük a személyes sorsot meghaladó szemléleti irányt. Jól látható a páter gondolkodásának mai napig élő törekvése, mellyel a személyes én, a közösség és az egyház szellemi-lelki megújulását szolgálja az „új teológia” továbbgondolásával, filozófiai tanulmányaival és istenes verseivel. Még a II. Vatikáni Zsinat megnyitása előtt, amikor T. de Chardin műveit az egyházi cenzúra indexre tette, kockáztatva az engedetlenség gyanúját, „bizonyos merészséggel” Teilhard-szeminárium szervezését javasolja, s bejelenti: Teilhard kozmológiájából szeretné írni filozófiai licenciátusát. Már az „új teológia” jegyében fogandó e szándék, mely valójában több mint a korszerűség vágya, több mint a kor szintjén jelentkező tudatformák és koncepciók legújabbjaként megjeleníteni a tudomány egén, ahova szellemi divatok alkotásai is felrajzolódhatnak. E pásztori és tudósi felelősség egybefonódásában látható a katalizáló törekvés. A „teremtő fejlődés” bergsoni elvét 1985-ben elemezve, Teilhard-ról szólva Teilhard-i ihletettséggel mutat rá a két filozófus és saját gondolatrendszerének közös mageszméjére: *Isten evolúciós rendjében a „szeretet és a teremtés összefüggnek”*. Ezért szükségszerű, hogy a mai társadalom jobbá formálódjon a „szellemi energia, a szeretet vonzása által, hogy nyitottabb legyen a párbeszédre, a barátságra, a testvériségre (...) Ebben a társadalomban a gondolat teremtőereje teljes szabadsággal kifejtethetné potenciáját, hatóképességét, és így a teremtőerő azonos lenne a világegyetemet mozgató (isteni) szeretetenergiával.” (im: 232). Szabó páter vallástörténeti tanulmányainak (Pl.: *Keresztény gondolkodók a XX. században*) fontos visszatérő tézise jelenik itt meg. E gondolatot üzeni a 75 éves tudós, „a páter” a magyar portré- és vallomásirodalom egyik legszebb, reprezentatív kiadványában, a Bodnár Dániel által szerkesztett, interjúkat és egy-egy versét kontextusba fűző portrékötetében is (Csillagfényben. *Portrékötet Szabó Ferencről. Arcképek – Vallomások. /2005/*): az európai civilizáció embere a keresztény eszme által válik személlyé, mert léte a teremtés monumentális isteni munkájába foglaltatik. Az anyagi újratermelés történelmi-társadalmi és biopszichikai kötőerőit egyre inkább képes lesz leküzdeni, s kerülhet intenzívebb szeretetkapcsolatba embertársaival és Istennel, ílymódon nyeri el nagyobb szabadságát a Szeretet létébe ágyazódva – szinte naponta kellene elménkben-szívünkben forgatni az életműnek ezeket az alapigazságait. Mert a harmadik évezred küszöbén nagyon „megszűköltünk” nemcsak magyarságunkban, hanem emberségünkben is.

Posztmodern társadalmunk ugyanakkor egyre inkább agresszív és birtokló énünkre épít, illúziókba és álhitekbe hajszol, önpusztító, „mesterséges paradicsomok”-ba vagy egymást és önmagát is elemésztő poklokba taszít. Az ok ma már kiált: elszakadtunk Létalapunktól, engedjük kihűlni magunkban a vigyázó Szeretetet, és közben magunk váltunk önistenünké. Erre a fenyegető lélek-katasztrófára újra és újra figyelmeztet „a páter”, a tudós, a lelkész-teológus, az egyetemi tanár, az esszéíró, a költő. Ma sem adja fel, figyelmeztet a technikai kultúra álbiztonságának, szédült élvezetcentrizmusának veszélyességére, utal a „felfújtt egojú” modern ember hamis énképére, a szellemi tévutakra, és megnyitja életről, világról gondolkodásunk tisztultabb távlatait:

„Nem én vagyok az Abszolútum, az Isten. A hamis evidenciákon és a jól definiálható problémákon túlhaladva a mélységben (vagy magasságban) nyílik a lehetőség az előrehaladáshoz, vagyis a lét intenzitásához. A Létteljesség kimeríthetetlen. Az, AKI VAN, minden létezőben jelen van, minden mozdulatban, minden értelmi és akaratú tevékenységben burkoltan benne van: csak fel kell ismernem és el kell ismernem. Csak ezzel az elismeréssel, megtéréssel jutok el a Titok szívéhez, a személyes Szeretethez. Végül bele kell egyeznem a létezésbe, az életembe és halálomba. Hinni kell: Valaki szeret, ezért létezem, Valaki szeret, ezért vagyok örök életre rendelve.” (im:17-18.).